

О. М. Чечель,
к. е. н., докторант, Національна академія державного
управління при Президенті України

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

У статті проведено аналіз чинників, які впливають на стратегію формування вітчизняної моделі державного регулювання економічної політики. Виділено політичний, конкурентний, економічний, правовий, соціальний, історичний, географічний, психологічний та релігійний чинники. Проведено порівняльне дослідження даних чинників у різних державах світу. На його основі визначені особливості їх впливу на формування вітчизняної моделі державного регулювання економічної політики.

The analysis of factors which influence the strategy of forming of domestic model of government control of economic policy is conducted in the article. Political, competition, economic, legal, social, historical, geographical, psychological and religious factors are determined. Comparative investigation of these factors in different countries is realized. On this basis there are defined the peculiarities of their influence on forming of domestic model of government control of economic policy.

Ключові слова: економічна модель, економічна політика, державне регулювання, формування економічної політики.

Key words: economic model, economic policy, government control, forming of economic policy.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Важливою складовою функціонування будь-якої держави є проведення обґрунтованого, виходячи з пріоритету власних інтересів, регулювання економічної політики. З данним напрямом державної політики тісно пов'язана така проблема, як всебічне врахування чинників, які мають безпосередній вплив та формування моделі державного регулювання економічної політики. Зазначене визначає потребу в наукових пошуках розв'язання пріоритетних проблем державного регулювання. Крім того, удосконалення вітчизняної моделі державного регулювання економічної політики для незалежної України є актуальним напрямом державотворчого процесу сьогодення.

СТАН ВИВЧЕНОСТІ ПРОБЛЕМИ

У роботі використані найбільш цікаві, з точки зору автора, підходи до формування моделей та систем державного регулювання економічної політики. Зокрема, використанні напрацювання у даній сфері Ю. Єханурова, Ю. Бажана, І. Розпутенка, Ч. Ліндблома, Г. Чебрікова, А. Колганова та ін. Проте, ускладнення соціально-економічних процесів, які спостерігаються у світі, вимагає нового осмислення державного регулювання економічної політики і пріоритетним у даному напрямі буде формування ефективної моделі та системи державного регулювання економічної політики. Для нашої держави запозичення міжнародного досвіду цього напрямку є необхідним та актуальним.

Поняття моделі державного регулювання економічної політики тісно пов'язане з такими поняттями, як "економічна система" і "модель господарського розвитку". Так, російський економіст Г. Чебріков оперує поняттям "модель господарського розвитку", розуміючи під даним терміном сукупність тих елементів, що забезпечують функціонування економіки в їх взаємозв'язку і взаємодії. Він підкреслює, що набір таких елементів достатньо складний і неоднорідний. Вони за своєю природою є технологічними, економічними, соціальними, політичними, психологічними, релігійними. Проте, ці елементи при всій їх неоднорідності взаємопов'язані й здатні до взаємодії в рамках певної економічної моделі [2, с. 75].

Зважаючи на викладене, модель державного регулювання економічної політики можна визначити як систему елементів, що відображає визначені сторони форм і методів державного впливу на розвиток економічного процесу та зв'язки між ними, вона утворилася в рамках національної моделі економічного розвитку з метою приведення її у відповідність до поставлених цілей і завдань стратегічного розвитку національної економіки. Саме порівняння національних моделей регулювання і представляє особливий інтерес в рамках зіставлення національних особливостей стратегічного планування економічних процесів.

У науковій літературі знаходимо різні підходи до критеріїв визначення моделей державного регулювання економічної політики. Так, одні фахівці виділяють такі моделі, як: "ринковий соціалізм" — поступовий інерційний перехід, збереження державного контролю за розміщенням ресурсів, прямий контроль за власністю, підтримка дрібної приватної власності, соціальний патерналізм; "державний корпоративізм" — більш радикальна передача стратегічної функції напівприватним корпораціям, локалізація державного контролю, корпоративна конкуренція; "оксамитова революція" — поступовий трансформаційний перехід до вільних ринкових відносин, дисперсія прав власності при приватизації, домінування корпоративно-капіталістичної власності; "шокова терапія" — одномоментне адміністративне руйнування попередньої системи управління, прискорена приватизація, надання швидким суспільним перетворенням статусу стратегічної мети суспільства [3, с. 52].

Ряд дослідників виділяють декілька теоретичних моделей формування державно-політичних процесів, у тому числі й у сфері еконо-

міки: інституціональну, процесуальну, консенсусну, елітну, групову, плюралістичну, раціональну, інкрементальну (нарощувальну), ігрову, теоретичну, суспільного вибору, функціональну, теорія конфліктів (марксистську), системну тощо [4—7].

Заслуговує на увагу підхід до визначення видів економічних систем, запропонований Ч. Ліндбломом. Зокрема, вчений виділяє: традиційні системи приватного підприємництва (Західна Європа, Північна Америка), які переважно керуються інтересами споживачів; системи приватного підприємництва — уряд обкладає їх податками, субсидує чи закуповує готову продукцію. За суттю вони є приватними, але значний вплив на них мають планові органи (наприклад, оборонна промисловість США); державне підприємство — коли ціна регулюється попиту (деякі країни Східної Європи); державне підприємство, підпорядковане плану (колишній Радянський Союз, деякі країни Східної Європи) [8, с. 74].

Інші науковці беруть за критерій поділу сукупність економічних, політичних, культурологічних та інших показників. На цій основі виділяють: американську, німецьку, європейсько-кейнсіанську, шведську, японську моделі державного регулювання економічної політики [9, с. 61]. У даному випадку видається неможливим повністю віднести до певної моделі державного регулювання економіки переважної більшості країн, що розвиваються, через їхню різноманітність і нестабільність, а також з огляду на подібні причини — економіки постсоціалістичних країн.

Метою даної роботи є аналіз чинників, які впливають на формування моделі державного регулювання економічної політики.

Виходячи з поставленої мети, основними завданнями даної статті є:

- проаналізувати чинники, які впливають на формування моделі державного регулювання економічної політики;
- порівняти вітчизняний досвід державного регулювання економічних процесів з досвідом окремих промислово розвинених країн;
- окреслити напрями вдосконалення вітчизняної моделі державного регулювання економічної політики.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Теоретичні концепції державного регулювання економічної політики мають багате історичне підґрунтя. Держава як реальна дійсність, як практична реалізованість розуму найбільш влучно визначена ще Геге-

лем [1, с. 126]. Держава — це сутність, влада якої перевершує все, що можна було б їй надати. Вона наділена волею, яку виявляє через державні дії (ухвали законодавчих актів, запровадження законного стану) і завдяки яким змушує виконувати чи відміння ті чи інші дії. Нарешті, вона має права та обов'язки щодо забезпечення нормальних умов життєдіяльності своїх громадян. Етатизм Гегеля, а саме: принцип суверенності держави і державних форм вияву, організації і дії, які визнаються етатизмом, по суті, є необхідною умовою для будь-якої моделі та системи державного регулювання економічної політики.

Проте, як вірно зазначав японський економіст З. Цуцумі, "в кожній країні є свої традиції, своя історія, потрібно вибрати ту модель, яка підходить даній конкретній країні" [10]. У її рамках формуються чинники, що визначають специфіку форм і методів державного регулювання економічної політики.

Разом з цим, щоб сформувати власну модель державного регулювання економічної політики варто глибоко вивчати досвід інших країн. У даному ракурсі вбачається за доцільне визначити універсальні чинники, які мають прямий вплив на формування моделі державного регулювання економічної політики.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

Для більш глибокого розуміння даного питання визначені чинники будуть розглядатися у порівнянні вітчизняних особливостей державного регулювання з характерними ознаками даного процесу в окремих промислово розвинених державах.

Основоположним для формування моделі державного регулювання, в тому числі економічної політики, є політичний чинник.

Зміст даного чинника виражається, насамперед, у ставленні держави до процесів, що відбуваються в національній економіці, яке, у свою чергу, реалізується в тих або інших формах державного регулювання економіки. Концепції державного регулювання економіки варіюються залежно від ідеологічних установок відносно ступеня державного втручання в діяльність стихійних ринкових сил. Так, у Великій Британії ступінь централізації контролю влади над політикою низький, в США у вищих адміністративних структурах існує велика кількість автономних органів, відповідно можливість здійснення тих або інших заходів державного регулювання з метою забезпечення балансу суспільних і приватних інтересів в цих країнах нижча, ніж, наприклад, у Франції, де

ступінь централізації державної влади традиційно високий, і в Німеччині, де спеціалізовані органи державного управління тісно інтегровані. Узгодження інтересів між централізованими урядовими органами державного управління і представниками приватного капіталу в Японії досягається шляхом постійних консультацій аж до досягнення консенсусу. На відміну від Японії, де процедура ухвалення політичних рішень ґрунтується на принципі згоди, в США аналогічна процедура базується на конкуренції і конфронтації [11, с. 47].

В ідеалі вплив політичного чинника на формування моделі державного регулювання економічної політики повинен бути спрямований в таких основних напрямках:

- координація економічного процесу і стимулювання розвитку економіки відповідно до визначених стратегічних цілей;
- підтримка конкурентного середовища з метою забезпечення найбільш раціонального використання економічних ресурсів;
- забезпечення конкурентних переваг національним підприємствам на світовому ринку;
- згладжування соціальних суперечностей, що породжуються ринком.

Наступним чинником, який теж має значний вплив на формування моделі та системи державного регулювання економічної політики, є конкурентний.

У рамках даного чинника розкриваються інституційні основи регулювання, оцінюється ступінь участі кожної групи економічних суб'єктів в господарському житті країни, що вже саме по собі дозволяє судити про його значущість для моделі регулювання. Інституційну основу економічної системи складають, перш за все, суб'єкти економічної діяльності: дрібні, середні, великі підприємства, профспілки і асоціації, кредитно-фінансові установи, держава в особі своїх уповноважених органів. Структура цих суб'єктів, їх взаємодія і взаємовплив багато в чому визначають характеристики моделі державного регулювання.

Реалізація даного принципу знаходить своє відображення і в антимонопольному законодавстві. Принципова відмінність тут полягає в тому, що в США і Німеччині принципом, що превалює по відношенню до монополій, є "принцип заборони", відповідно до якого підставою, достатньою для заборони монополістичного об'єднання, є факт визнання наявності монополії. Україна за даним критерієм теж тяжіє до даної моделі державного регулювання. У Великій

Британії, Франції і Японії відповідно до принципу "контролю і регулювання" створення монополій в принципі не виключається, але лише настільки, наскільки це не порушує свободи конкуренції [12, с. 49].

Наступний економічний чинник значною мірою пов'язаний з попереднім і є його продовженням. Економічний чинник ґрунтується, перш за все, на ресурсній складовій. Капіталовкладення в народне господарство — показник, що характеризує ступінь забезпеченості системи економічними ресурсами. Визначений чинник також відображає напрям стратегічного розвитку економіки держави. За допомогою економічного чинника можна здійснювати аналіз систем державного регулювання економічної політики.

З погляду податкового регулювання в зарубіжних країнах також є ряд істотних відмінностей. Подібна диференціація має важливе значення з погляду принципового відношення держави до регулювання економіки. Низький рівень оподаткування в США і Великій Британії — наслідок відповідних реформ, які проводилися у 80-их роках минулого століття урядами Р. Рейгана і М. Тетчер, що здійснювалися під гаслом: "менше податків для багатих; якщо багаті, починаючи з капіталістів, платитимуть менше податків, то це призведе до більш значного зростання економіки, і всі від цього виграють" [13, с. 10]. У той же час прихильники високої норми оподаткування в Німеччині стверджують, що тільки високі податки дають державі можливість вирішувати складні завдання соціального ринкового господарства і трансформувати нові федеральні землі на сході. Високі податкові ставки у Франції — джерело фінансування широкомасштабної діяльності держави. Порівняно з США і Великою Британією Японія має більш щадний рівень оподаткування для осіб з невеликими доходами і жорсткіший для багатих людей [14, с. 21]. Наша держава за даними критеріями більше тяжіє до німецької моделі.

Важливу роль в процесі функціонування національної моделі та системи регулювання економіки відіграє правовий чинник. Він включає систему права, що діє в країні, національні засади і традиції у сфері судочинства, насамперед економіки.

Основна відмінність між промислово розвиненими країнами полягає в тому, що Німеччина, Франція і Японія є країнами статутного права, а США і Велика Британія — країнами прецедентного права. Це означає, що при розгляді справ суди будь-якої інстанції в першому випадку керу-

ються існуючими законами й іншими нормативно-правовими документами, а в другому випадку — рішеннями, прийнятими раніше по аналогічних справах судами рівної або вищої інстанції. Специфіка національного законодавства в США і Великій Британії визначає особливості роботи юристів і адвокатів, чий дохід напряму залежить від кількості справ та їх результату. Система права, по суті, матеріально стимулює збільшення кількості судових розглядів з будь-яких питань, у тому числі й економічних. Тоді як у педантичній Німеччині будь-який конфлікт як порушення встановленого порядку вважається чимось незвичайним, у Франції підприємства вкрай рідко доводять справу до суду, оскільки розголос негативних сторін їх діяльності неминуче призведе до погіршення їх ділової репутації, в Японії ж судовий розгляд взагалі вважається ганьбою. Висновок з вищесказаного наступний: конформістський шлях, шлях взаємних консультацій і конструктивної співпраці в будь-якій сфері діяльності закладений як в національному законодавстві Німеччини, Японії і Франції, так і в національній психології, національних звичаях, національній самосвідомості жителів цих країн. І на противагу цьому в США і Великій Британії численні судові розгляди неминучі, що веде до нераціонального використання ресурсів, робочого часу і зневаги ділової репутації.

Соціальний чинник відображає ставлення держави до своїх громадян, характеризує його гуманність і увагу до інтересів людини. Зокрема, йдеться про вплив функціонування економічної системи на суспільство у формі таких наслідків, як диспропорція в доходах, рівень безробіття, а також соціальні функції держави, що реалізуються через систему соціального забезпечення: страхування, охорона здоров'я, освіта. Соціальний чинник, як комплексна складова, що включає і економічні, і політичні, і психологічні компоненти, відіграє значну роль у формуванні моделі державного регулювання, є предметом постійних суперечок і дискусій.

Необхідно відзначити, що в охороні здоров'я, освіті, — в сферах, що переважно контрольовані й фінансуються в Німеччині, Канаді державою, — в США домінує ринковий підхід. Система фінансування американської охорони здоров'я приватними страховими компаніями часто піддається критиці. Водночас в Німеччині за рахунок концентрації купівельної спроможності в руках асоціацій медичних страхувальників вдається підтримувати порівняно низький

рівень тарифів за медичне обслуговування [15].

Україну за даним критерієм теж важко віднести до будь-якої відомої моделі державного управління. Однак, переймання позитивного досвіду інших держав, безумовно, сприяло б розвитку цієї сфери.

Крім згаданих чинників, які є орієнтирами для формування національної моделі та системи державного управління економічною політикою, можна також виділити ще ряд чинників, які умовно віднесемо до групи додаткових. Зокрема, це історичний чинник, історія становлення інституту державної економічної політики значною мірою повторює історію її державотворення; географічний — територіальне розміщення держави, безумовно, має вплив на розвиток тих або інших галузей господарства. Наприклад, внаслідок свого географічного розташування і розмірів Україна є державою, яка одночасно належить до Центральноєвропейського, Чорноморського та Східноєвропейського регіонів, що надає їй значні можливості для створення міжнародних транспортних коридорів. Поєднання історичного та географічного чинників дало б можливість відновити давні торговельні шляхи, які перетинали Україну ("Шовкий шлях", "Із варяг у греки"); психологічний чинник є віддзеркаленням національної психології, яка, у свою чергу, є частиною національної самосвідомості. Реалізація подібних особливостей національної психології в економіці в якнайкращому вигляді виражається, на наш погляд, в національній системі менеджменту, що склалася на підприємстві: системі найму і звільнення, централізації влади на підприємстві й делегуванні повноважень, співвідношенні особистого і колективного, системі мотивації. Всі перераховані вище компоненти складають специфіку ринку праці в рамках кожної даної моделі регулювання. Так, на американських або британських підприємствах наголошується на стабільності кадрового складу, тоді як у Франції кожен п'ятий найнятий робітник "сидить" на тимчасових контрактах або працює на умовах неповної зайнятості. Та й система довічного найму в Японії часто критикується за недостатню ефективність, коли "економічна психологія" — прагнення зберегти всі робочі місця, — йде врозрід з економічною логікою [14, с. 22]. В Україні теж на сьогодні відсутні будь-які мотивації стримування працівників на одному підприємстві. В економічній теорії існує значна прогалина у визначенні методології оцінки ефективності управління персо-

налом.

Релігійний чинник тісно пов'язаний з психологічним чинником, оскільки релігія, що домінує в країні, суттєво впливає на формування національної психології у всіх сферах життя, у тому числі й в економіці. Безумовно, на сучасному етапі вплив релігійного чинника на соціально-економічні процеси значно зменшився. Проте, від нього не можна абстрагуватися повністю, оскільки цілий ряд ділових звичаїв і засад в тій або іншій країні має виключно релігійне коріння, відповідає вимогам домінуючої релігії, трепетно зберігається його послідовниками, які українці гостро реагують на будь-які посягання. В Україні, зважаючи на тривале атеїстичне минуле, даний чинник поки що значного впливу на формування моделі державного регулювання економічної політики не має.

ВИСНОВКИ

Виходячи з проведеного аналізу особливостей формування моделей державного регулювання економічної політики в окремих державах світу та виходячи з їх загальних рис, можна виділити наступні основні чинники, які впливають на формування вітчизняної моделі державного регулювання економічної політики.

Політичний чинник. В Україні вплив політичного чинника на формування моделі державного регулювання економічних процесів виражений досить яскраво. Це підтверджується навіть тим, що ключові політичні посади займають представники великого бізнесу. За таких умов є очевидним пріоритет стратегічного планування розвитку тієї чи іншої галузі. І навпаки, штучне перешкоджання розвитку окремих секторів економіки.

Конкурентний чинник. Від того, як конкурентні взаємини господарюючих суб'єктів будуть формуватися, залежать форми і методи державного управління. В умовах наявності сильних інститутів державної влади, в умовах збалансованості їх взаємин з недержавними інституційними утвореннями модель державного управління економічною політикою, безумовно, буде ефективною.

Економічний чинник. Варто відмітити, що даний чинник для вітчизняної економіки є досить динамічним, адже його показники залежать від багатьох незалежних факторів: світові економічні процеси, природні катастрофи, політичні перетворення тощо. Наявна фінансова криза власне і демонструє гнучкість моделей державного управління економічною політикою, тобто

здатність держави до оперативного реагування на зовнішні фактори.

Правовий чинник. Україну сьогодні за даним критерієм не можна віднести до жодної відомої моделі. Характерною ознакою вітчизняної моделі державного регулювання економічної політики за правовим чинником є нестабільне законодавство, що значно ускладнює процес стратегічного планування розвитку приватного сектора, а якщо до цього додати ще й значну залежність правового чинника від політичного фактора — взагалі нівелюється правова культура суб'єктів господарювання. Крім того, формування дієвої вітчизняної моделі державного регулювання економічної політики ускладнюється високим рівнем корупції в судових органах. Дане підтверджується причетністю окремих представників судової влади до рейдерських захоплень, які останнім часом набули значного поширення в Україні.

Соціальний чинник. Соціальна сфера, як ніяка інша, потребує централізованого регулювання, оскільки ринок тут найчастіше неефективний, а деколи навіть неможливий. Держава зобов'язана планувати свої потреби і можливості в даній сфері, щоб, з одного боку, не допускати соціальної напруженості, з іншої — не перешкоджати функціонуванню чисто ринкових початків.

Вищевикладені чинники, які впливають на модель державного регулювання соціально-економічних процесів, для своєї дієвості повинні бути взаємопов'язані в рамках загальнодержавної стратегії розвитку, сформульованої у вигляді загальнодержавних планів.

Сучасне розвинене ринкове господарство представлене цілою низкою моделей, які мають істотні розбіжності. Однак, попри ці розбіжності, кожна з розглянутих країн змогла на базі власної моделі знайти шлях до національного успіху. Чинником, який зумовив конкретну будову кожної з моделей, виступає комплекс національних специфічних характеристик: стан виробничого потенціалу, можливість забезпечення матеріальних передумов економічної безпеки, національний менталітет, ціннісні орієнтації, історія народу, релігійних та психологічний фактор тощо. Отже, не видається за можливе розробити універсальну схему економічної моделі, яку можна було б застосувати за будь-яких умов. Водночас порівняльний аналіз моделей слугує основою для розробки методології формування державної економічної політики залежно від соціально-економічної системи.

Література:

1. Гегель Г. Основи філософії права, або природне право і державознавство / П. Соколовський (ред.), Р. Осадчук (пер. з нім.), М. Кушнір (пер. з нім.). — К.: Юніверс, 2000. — 329 с.
2. Чибриков Г. Г. Трактовки модели экономического развития и ее элементов // Российский экономический журнал. — 1995. — № 2. — С. 75—83.
3. Колганов А. Закономерности переходной экономики: экономические теории и модели // Вопр. экономики. — 1995. — № 2. — С. 50—60.
4. Dye T.R. Understanding Public Policy. — 7ed. — New York: Prentice Hall, Inc, 1992. — 384 p.
5. Вайс К. Г. Оцінювання: методи дослідження програм та політики / Пер. з англ. Р. Ткачука та М. Корчинської; наук. ред. пер. О. Кілієвич. — К.: Основи, 2000. — 671 с.
6. Guy P.B. American Public Policy: Promise and Performance. — 3rd-ed. — New Jersey: Prentice Hall, 1993. — 391.
7. Смелзер Н. Социология: Пер. с англ. — М.: Феникс, 1994. — 688 с.
8. Линдблом Ч. Политика и рынки: Политико-экономические системы мира: перевод с английского. — М.: Институт комплексных стратегических исследований, 2005. — 446 с.
9. Борейко А. А. Разновидности рыночного хозяйства // Вест. Моск. ун-та. Серия 6. — 1993. — № 2. — С. 58—75.
10. Знання на службі розвитку. Економічний огляд. Сайт представництва Світового банку в Україні [Електронний ресурс]. — Заголовок з екрану. — Режим доступу: <http://web.worldbank.org>
11. Хавина С. А. Основные тенденции развития государственного регулирования экономики за рубежом // Государственное регулирование экономики: мировой опыт (теория и практика). Сб. научн. тр. / Ответст. ред. Воробьев Ю. Ф. — М.: ИЭ РАН. — 2006. — 250 с.
12. Європейські принципи державного управління / Пер. з англ. О. Ю. Куленкової. — К.: Вид-во УАДУ, 2000. — 252 с.
13. Економічний розвиток і державна політика: навч. посібник / Ю. Бажал, О. Кілієвич, О. Мертенс та ін.; за заг. ред. Ю. Єханурова, І. Розпутенка. — К.: Вид-во УАДУ, 2004. — 480 с.
14. Налоговая система Японии / Экономика и управление в зарубежных странах. — 2006. — № 11. — С. 21—25.
15. Сравнительный анализ канадской и американской модели здравоохранения // Экономика и управление в зарубежных странах. — 2005. — № 7. — С. 13—25.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2009 р.